

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“ІСЛАМОЗНАВСТВО”
(для бакалаврів)**

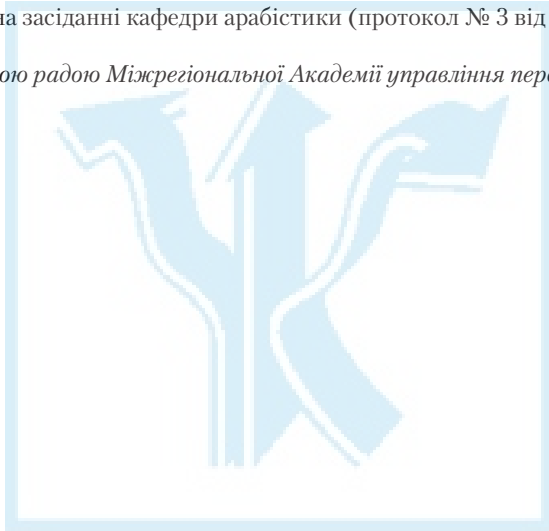
МАУП

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2008

Підготовлено доцентом кафедри арабістики *Н. Н. Юсеф*

Затверджено на засіданні кафедри арабістики (протокол № 3 від 04.03.08)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Юсеф Н. Н. Методичні матеріали щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Ісламознавство” (для бакалаврів). — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2008. — 30 с.

Методичні матеріали містять пояснювальну записку, назви змістових модулів, завдання для самостійної роботи студентів за окремими модулями та темами, зокрема ключові поняття та терміни, питання для самоконтролю, теми рефератів, а також список літератури.

- © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2008
- © ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Мета самостійної роботи студента — закріпити поняття та категорії дисципліни “Ісламознавство”, її принципи, логіку, структуру, методи, позиції методології, засвоєні на лекціях курсу, і вміти їх практично застосовувати.

Основні завдання курсу:

- навчити студентську аудиторію аналізувати проблемні питання щодо комплексного вивчення ісламу, сучасних мусульманських концепцій, їхніх ідейних джерел, історії формування й еволюції мусульманського віровчення;
- дати студентам наукове обґрунтування ісламу як ідеологічної системи, що історично формувалася й нині функціонує в боротьбі ідей і думок;
- систематизувати знання студентської аудиторії про зміст і форми мусульманського віровчення, про роль ісламу в суспільно-політичному, культурному й особистому житті народів Сходу;
- з'ясувати зі студентською аудиторією значення ісламу для формування політичної ідеології та для державної практики сучасних країн Азії й Африки та світу загалом;
- розширити й поглибити світоглядну підготовку студентів;
- забезпечити знаннями методології даного курсу;
- забезпечити студентів-країнознавців рекомендаціями щодо систематичної роботи з різноманітною літературою, джерелами інформації для вивчення запропонованого предмету: архівними документами, енциклопедіями, довідниками, статистичними збірками, науковими монографіями та статтями, навчальними посібниками та підручниками, джерелами картографічної інформації, періодичними виданнями, науково-популярною літературою тощо.

САМОСТІЙНА РОБОТА ЗА ОКРЕМИМИ МОДУЛЯМИ ТА ТЕМАМИ ДИСЦИПЛІНИ “ІСЛАМОЗНАВСТВО”

Змістовий модуль I. Іслам і його основні напрями

Тема 1. Іслам (загальні положення)

Предмет і завдання лекційного курсу. Іслам — третя і наймолодша світова релігія. Карта сучасного “мусульманського світу”: регіони поширення ісламу, чисельність й етнічна належність його прихильників.

Критерії належності до духовного світу ісламу. Фактор наступності в становленні й розвитку ісламського соціокультурного комплексу. Багатоликі регіональні прояви мусульманської релігії та загальноісламські принципи, духовні орієнтири й цінності, що поєднують мусульман й відрізняють іслам як ідеологічну систему від інших релігій. Інтеграційний потенціал ісламу та його культурно-цивілізаційна функція. Дієвість “ісламського фактора” у світовій політиці. Іслам у пострадянському просторі.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • Іслам • Карта сучасного “мусульманського світу” • Арабська культура • Загальноісламські принципи • Духовні орієнтири мусульман 	<ul style="list-style-type: none"> • Культурно-цивілізаційна функція ісламу • “Ісламський фактор” • Інтеграційний потенціал ісламу

Питання для самоконтролю

1. Предмет, методологія, структура, мета і значення курсу.
2. Історіографія та джерелознавство щодо вивчення проблем арабської культури та релігії.
3. Загальні положення ісламу.
4. Карта сучасного “мусульманського світу”
5. Критерії належності до ісламу.
6. Регіональні прояви мусульманської релігії та загальноісламські принципи.
7. Духовні орієнтири мусульман.
8. Суть поняття “ісламський фактор”.
9. Іслам у пострадянському просторі.

Теми рефератів

1. Іслам (загальні положення).
2. Карта сучасного “мусульманського світу”.
3. Духовні орієнтири мусульман.

Питання для обговорення

1. Мета, предмет, методологія і завдання курсу.
2. Основні положення ісламу.
3. Духовні орієнтири мусульманина та мусульманки.

Література [1; 2]

Тема 2. Джерела й історико-культурні передумови виникнення ісламу

Соціальноекономічне та політичне становище Аравії напередодні зародження ісламу. Ідейно-політичні фактори виникнення ісламського віровчення. Етнополітичні процеси на Аравійському півострові. Іслам як закономірний етап еволюції релігійної свідомості населення Аравії. Поліформна релігійна ситуація в епоху джахілії (язичництва). Древня політеїстична традиція в Аравії — останньому bastionі семітського язичництва. Ідолопоклонство, тотемізм, фетишизм, астральні культу. Поступове прилучення загальноаравійського пантеону божеств. Служителі храмів та ідолів, їхній соціальний статус. Роль віщуників у релігійному житті Аравії. Посилення позицій Мекки та її святилища Кааби як основного ідеологічного центру Західної Аравії. Плем'я курайш, його привілейоване становище. Ранні тенденції переходу до єдиногобожжя: “єменський монотеїзм” у Південній Аравії. Пошуки об'єднаної ідеології. Споконвічний аравійський духовний плін — ханіфізм; монотеїстичні ідеали ханіфів — одне із джерел мусульманського віровчення. Аравія на зіткненні релігійних віровчень: християнство й іудаїзм на Аравійському півострові, основні шляхи їхнього проникнення й основні центри; зороастризм. Найдавніші міфологеми, адаптовані ісламом.

Високорозвинена усна традиція: форми сакральної, поетичної (койне), побутової мов міжплемінного спілкування. Роль ораторського мистецтва й мистецтва віршування в культурі Аравії.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • Зародження ісламу • Ісламське віровчення • Епоха джахілії • Політеїстична традиція • “Єменський монотеїзм”	<ul style="list-style-type: none"> • Усна традиція населення Аравії • Міфологеми, адаптовані ісламом • Ідолопоклонство • Тотемізм • Фетишизм

Питання для самоконтролю

1. Джерела виникнення ісламу.
2. Причини виникнення ісламу.
3. Релігійна ситуація до ісламу.
4. Історичні передумови виникнення ісламу.
5. Культурні передумови виникнення ісламу.
6. Культурно-обрядові приписи ісламу.

7. Аравія на зіткненні релігійних віровчень.
8. Роль ораторського мистецтва й мистецтва віршування в культурі Аравії.
9. Розкрити суть таких категорій: ідолопоклонство, тотемізм, фетишизм, астральні культури.

Теми рефератів

1. Історичні передумови виникнення ісламу.
2. Культурні передумови виникнення ісламу.
3. Релігійна ситуація до ісламу в Аравії.

Питання для обговорення

1. Становище Аравії напередодні зародження ісламу.
2. Духовний аспект поклоніння Богу.
3. Ранні тенденції переходу до єдинобожжя.
4. Основа єдинобожжя.
5. Іслам як закономірний етап еволюції релігійної свідомості населення Аравії.

Література [2; 3; 17; 23]

Тема 3. Виникнення ісламу

Основні віхи біографії Мухаммеда (бл. 570 р.): легенди й історичні реконструкції. Джерела теми й ступінь їхньої вірогідності.

Початок релігійної проповіді в Мекці (610–622 рр.).

Дитинство й отроцтво Мухаммеда. Спосіб життя й соціокультурне тло. Рід і родина. Абу Таліб. Торговельні справи; одруження з Хадідже. Духовні пошуки майбутнього пророка. Знайомство із монотеїстичним вченням. Підготовка до пророчої місії. Перше одкровення. Спонукальні мотиви, що зумовили одкровення Мухаммеда. Доісламські язичницькі вірування, що спричинили пророчі одкровення. Засвоєння соціально-політичного досвіду суспільно значущих арабських персоналій: ханіфів, провидців і віщунів-кахінів, племінних ораторів-хатибів, племінних вождів-саїдів, третейських суддів-хакімів, поетів-шагірів. Перехід до публічної проповіді нового віровчення. Формування громади мусульман у Мекці. Зміст первісних проповідей Мухаммеда: оригінальні арабські риси, елементи, що трансформувалися в арабському язичництві, у християнській та іудейській догматиці. Мухаммед і його вчення у сприйнятті сучасників. Успіхи ісламського віровчення серед жителів Мекки, невдоволення

мекканської верхівки та її причини. Гоніння мусульман. Союз з жителями Ясриба. Значення інтегративного імпульсу, властивого ісламу.

Мединська громада Мухаммеда й перемога ісламу в Аравії (622–632 рр.)

Переселення Мухаммеда та його сподвижників (сахаба) в Ясриб (Медину) — хіджра і її причини. Взаємини між мухаджирами й ансарами. Формування громади і початок прилучення мусульманської обрядовості й догматики. Протистояння Мекки й Медини; її наслідки. Перша збройна експедиція мусульман проти жителів Мекки (623 р.). Початок боротьби між Меккою й Мединою. Битва під Бадре (624 р.); її наслідки. Розгром мусульман біля гори Ухуд (625 р.). Зародження ісламської державності: мединська громада — умма як прообраз мусульманського суспільства й держави. Облога Медини, поразка мекканської армії (626 р.). Спроба паломництва Мухаммеда в Мекку. Худайбійське перемир'я (628 р.) і його пропагандистське значення. Порухення перемир'я мекканцями. Похід мусульман на Мекку; взяття міста (630 р.). Поширення ісламу в Аравії. Опір лжепророків. Смерть Мухаммеда (632 р.), проблеми спадкоємства влади в мусульманській громаді. Історична роль Мухаммеда. Особистість Пророка в інтерпретації мусульманської традиції, релігієзнавців та істориків різних поколінь.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • Біографія Мухаммеда • Мекка • Особистість Пророка • Біографія Пророка • Мединська громада Мухаммеда 	<ul style="list-style-type: none"> • Протистояння Мекки й Медини • Мединська громада • Паломництва Мухаммеда • Худайбійське перемир'я (628 р.) • Смерть Мухаммеда • Опір лжепророків

Питання для самоконтролю

1. Основні віхи біографії Мухаммеда.
2. Духовні пошуки майбутнього пророка.
3. Спонукальні мотиви, що зумовили одкровення Мухаммеда.
4. Розкрити суть арабських персоналій.
5. Розкрити зміст первісних проповідей Мухаммеда.
6. Формування громади мусульман у Мецці.
7. Мухаммед і його вчення у сприйнятті сучасників.

8. Гоніння мусульман та його наслідки.
9. Значення інтегративного імпульсу, властивого ісламу.
10. Мединська громада Мухаммеда й перемога ісламу в Аравії.

Теми рефератів

1. Духовні пошуки майбутнього пророка.
2. Життя та вчення Пророка Мухаммеда.
3. Мухаммед і його вчення у сприйнятті сучасників.

Питання для обговорення

1. Мухаммед — пророк ісламу.
2. Основні віхи біографії Мухаммеда.
3. Роль Мухаммеда в поширенні ісламу.
4. Гоніння мусульман та його наслідки.
5. Духовні орієнтири мусульман.

Література [1; 7; 8; 15]

Тема 4. Епоха великих арабських завоювань. Іслам єдиний, іслам регіональний

Ідея “всесвітньої місії” ісламу як породження пізньоісламської історіографії. Спонукальні мотиви й об’єктивні причини ісламської експансії за межі Аравійського півострова. Організаторська роль ісламу як однієї з рушійних сил завоювань. Іслам як прапор завойовницьких походів при халіфі Омарі (634–644 рр.). Фактори зміцнення позицій ісламу на завойованих територіях: віротерпимість, податкові, інші пільги для новонавернених до ісламу. Сприйняття ісламу в різних культурно-цивілізаційних умовах. Адаптація ісламських норм до норм, запозичених в інших культурно-релігійних системах й історико-культурних регіонах. Дві моделі ісламізації — “завоювання” й “мирна”. “Формальна” й “внутрішня” ісламізація. Всесвітньоісторичне значення завойовницького руху арабів-мусульман VII–VIII ст. Наступне поширення ісламу: світ ісламу в середньовіччі й на порозі нового часу.

“Гомогенність” й “гетерогенність” ісламу. Проблема поєднання “ідеального” ісламу з реальними формами його побутування в різних регіонах. Теорія “трьох стадій” історичної еволюції ісламу як ідеологічної системи. Перша — “коранічна” (закріплення в Корані несистематизованого комплексу релігійно-політичних, правових й етичних норм — ціннісних орієнтирів для послідовників ісламу).

Друга – стадія “лімітованого плюралізму” (стадія інтенсивної ідейної боротьби й розбіжностей, що породила основні напрями ісламу, тлумачення й школи богословсько-правового характеру; саморегуляція різноманітних форм релігійної ідеології загальноісламськими нормами). Третя – “регіональна”, пов’язана з усвідомленням ісламу народами “периферійних” регіонів мусульманського світу з домішками регіональних форм його побутування. Широкий спектр специфічно ісламських внутрішньорегіональних проблем.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • “Всесвітня місія” • Організаторська роль ісламу • Халіф Омар • Моделі ісламізації 	<ul style="list-style-type: none"> • “Ідеальний” іслам • “Гомогенність” й “гетерогенність” ісламу • Теорія “трьох стадій”

Питання для самоконтролю

1. Суть ідеї “всесвітньої місії” ісламу.
2. Мотиви й об’єктивні причини ісламської експансії.
3. Суть організаторської ролі ісламу.
4. Фактори зміцнення позицій ісламу на завойованих територіях.
5. Світ ісламу в середньовіччі й на порозі нового часу.
6. “Гомогенність” й “гетерогенність” ісламу.
7. Теорія “трьох стадій” історичної еволюції ісламу.
8. “Коранічна” стадія історичної еволюції ісламу.
9. Стадія “лімітованого плюралізму”.
10. “Регіональна” стадія історичної еволюції ісламу.

Теми рефератів

1. Теорія “трьох стадій” історичної еволюції ісламу.
2. Суть організаторської ролі ісламу.
3. Суть ідеї “всесвітньої місії” ісламу.

Питання для обговорення

1. Іслам єдиний.
2. Іслам регіональний.
3. Проблема походження раннього ісламу.
4. Суть ідеї “всесвітньої місії” ісламу.
5. Епоха великих арабських завоювань.

Література [3; 6; 12; 20]

Тема 5. Походження й розвиток раннього ісламу у світовій історіографії

Історія тлумачення історичної й соціокультурної сутності ісламської релігії. Оцінка ісламу на Заході в епоху середньовіччя. Виникнення наукового ісламознавства в XI ст. Проблема релігійних взаємовпливів в ісламознавчій літературі. Євроцентризм як основа пошуків у неісламському корінні третьої світової релігії: іслам як “зразок всеосяжного синкретизму”; “арабська адаптація біблійного монотеїзму” (“християнська версія” походження ісламу й версія “іудейської домінанти” у мусульманській релігії). Становлення вітчизняної історіографії з таких проблем: “торгово-капіталістична”, “землеробська”, “бедуїнська” теорії походження ісламу; іслам як ідеологія ранньофеодального суспільства й іслам як продукт рабовласництва в Аравії. Інтенсифікація фундаментальних ісламознавчих досліджень у світовій науці на сучасному етапі. Підхід до ісламу як до продукту культурного розвитку арабського суспільства, що всотало в себе різноманітні традиції близькосхідного цивілізаційного масиву. Теорія “культурного синтезу”.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • Історична сутність ісламської релігії • Соціокультурна суть ісламської релігії • Наукове ісламознавство • Євроцентризм	<ul style="list-style-type: none"> • “Зразок всеосяжного синкретизму” • “Арабська адаптація біблійного монотеїзму” • Теорії походження ісламу

Питання для самоконтролю

1. Історія тлумачення історичної сутності ісламської релігії.
2. Історія тлумачення соціокультурної сутності ісламської релігії.
3. Виникнення наукового ісламознавства в XI ст.
4. Теорії походження ісламу.
5. Іслам як ідеологія ранньофеодального суспільства.
6. Іслам як продукт рабовласництва в Аравії.
7. Суть теорії “культурного синтезу”.

Теми рефератів

1. Проблеми генезису раннього ісламу у світовій історіографії.
2. Основні положення мусульманської догматики.

3. Проблема походження раннього ісламу.
4. Основні положення мусульманської догматики.
5. Еволюція мусульманської теолого-філософської думки.

Питання для обговорення

1. Оцінка ісламу на Заході в епоху середньовіччя.
2. Проблема релігійних взаємовпливів в ісламознавчій літературі.
3. Виникнення наукового ісламознавства в XI ст.
4. Теорія “культурного синтезу”.

Література [5; 10; 13; 15; 49]

Тема 6. Коран і кораністика

Традиційна мусульманська концепція коранічних одкровень. Історія створення й “канонізації” тексту Корану. Перші спроби створення Корану. Кодекс першого зводу. Османова редакція. Ідейно-політична боротьба, пов'язана з редакцією Корану. Наступна уніфікація коранічного тексту: усунення різночитань і різнописань. Рецитація Корану (‘іль аль-кіра’а): варіанти читань.

Текст Корану: структура, склад, загальна характеристика змісту. Легенди, притчі, епічні сказання, елементи полеміки. Основи віровчення, догматики й культовообрядової практики. Коран як “арабський суддебник”. Коранічні сюжети й образи, що входять до біблійного кола. Коран як історико-літературна пам'ятка традиційних форм релігійного життя Близького Сходу. Соціальна етика Корану. Неповнота розкриття певних тем у Корані.

Принцип розташування сур — “мекканські” й “мединські”. Своєрідність назв сур. Хронологія тексту, її умовний характер (традиційна схема й датування, закріплене мусульманськими екзегетами; версії й детальні хронології сучасних дослідників).

Коран як історичне джерело. Відображення в Корані ідейно-політичних, економічних, соціальних і етичних реалій епохи. Аравійські коранічні перекази й сюжети, їхня реальна історична основа. Коран як літературна пам'ятка, його унікальний характер. Коран і аравійська доісламська словесність. Мова Корану: стилістика, римова ораторська проза — саджу, “діалогічний” характер фрагментів тексту (запис живої мови Пророка). Розвиток наукової полеміки щодо характеру мови Корану. Мова Корану — мекканський варіант міжплемінного поетичного койне аравійців.

Коранічна екзегетика — тафеїр і найвідоміші здобутки цього жанру. Тафеїри аттабари (838–923), аттуси (приблизно в 1067 р.), аз-замахшари (1074–1143), аль-байдави (приблизно між 1282–1316 рр.), ар-рази (приблизно в 1209 р.), Джаляль пекло-дина аль-махалли (приблизно в 1459 р.) і Джаляль пекло-дина ассуюти (приблизно в 1505 р.) (“Тафеїр аль-джалялайн”). Мусульманська реформаторська екзегетика на межі XI–XX ст. “Тафеїр аль-манар” Мухаммеда Абдо й Рашида Риди. Структура тафеїрів. Європейська традиція наукових досліджень тафеїрів. Тафеїр як історико-філологічний і законодавчий коментар і та’віль як символіко-алегоричне тлумачення коранічного тексту: різні підходи тлумачення. “Наука про що скасовує й скасованому” айятах (іль аннасих вальмансух); жанр асбаб аннузуль (причини дарування), праці, присвячені перевазі (фадль) і достоїнствам (фадаїль) Корану.

Історія друкованих видань Корану. Від ранньолатинських перекладів до сучасних науково-критичних перекладів європейськими мовами (Р. Белл, Р. Блашер, Р. Парет, А. Арберрі). Історія перекладів Корану в Росії. Робота над коранічним текстом у сучасному мусульманському світі. Основні напрями наукових досліджень Корану. Використання новітніх комп’ютерних методик. Довідкова література про Коран: конкорданси, енциклопедії, словники, покажчики, бібліографічні довідники.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • Коранічні одкровення. • Історія створення тексту Корану • Текст Корану • Структура Корану • Коран як “арабський судєбник” 	<ul style="list-style-type: none"> • Мова Корану • Коранічна екзегетика • Структура тафеїрів • Історія друкованих видань Корану • Довідкова література про Коран

Питання для самоконтролю

1. Суть мусульманської концепції коранічних одкровень.
2. Історія створення й “канонізації” тексту Корану.
3. Перші спроби створення Корану.
4. Рецитація Корану та її наслідки.
5. Текст Корану: структура, склад, загальна характеристика змісту.

6. Коран як істориколітературна пам'ятка.
7. Опишіть мову Корану.
8. Історія друкованих видань Корану.

Теми рефератів

1. Коран як історико-літературна пам'ятка традиційних форм релігійного життя Близького Сходу.
2. Історія створення й “канонізації” тексту Корану.
3. Коран як історичне джерело.
4. Історія перекладів Корану від ранньолатинських до сучасних науково-критичних перекладів європейськими мовами

Питання для обговорення

1. Історія виникнення Корану.
2. Роль Корану в ісламському суспільстві.
3. Розвиток писемності.
4. Кораністика.
5. Розвиток кораністики.

Література [14; 17; 18; 21]

Тема 7. Суна та її роль у розвитку ісламського духовного комплексу (хадиси й хадисознавство)

Суна — друге після Корану джерело ісламського віровчення. Проблема залежності Корану й Суни. Формування поняття “суна Пророка”. Хадис як специфічна форма трансляції знань й основа Суни. Дискусії щодо часу виникнення мусульманського переказу і його письмової фіксації. Жанри, що передували хадисам. Структура хадису (існад, матн., їх зміст). Методи й способи збирання й передавання хадисів. Історія створення основного корпусу хадисів в VIII–X ст. Прилучення й відокремлення регіональних хадисних центрів (мединський, іракський і сирійський), продуктивний обмін між ними. Масове ходіння хадисів, фабрикація підроблених переказів — “хадисотворчість”. Стислі тематичні збірники, “критичний” відбір хадисного матеріалу і введення його в об'ємні. Боротьба традиціоналістської школи хадисознавців (асхаб аль-хадис) з богословами-раціоналістами (асхаб арра'й). Зародження й становлення жанрів тлумачення, верифікації й критики хадисів (ашшарх; аль-джарх ватта'диль; ма'рифат арриджалъ). Визначення ступеня вірогідності хадисів у мусульманській традиції. Класифікації хадисів (за ступенем

вірогідності існаду; за джерелами). Типи хадисних збірників за способом організації матеріалу (муснад — за іменами найбільш ранніх передавачів; мусаннаф — за змістом, за предметом висловлення). Шість загальновідомих у сунітському середовищі збірників хадисів: “Аль-Джами’ ас-сахих” Мухаммеда АльБухари (810–870), “АльДжами’ ассахих” Муслима (приблизно 875 р.), “Китаб ассунан” Ібн Маджі (приблизно 886 р.); “Китаб ас-сунан” Абу Дауда ассиджистани (приблизно 888 р.); “Аль-Джами’ аль-кабир” Мухаммеда аттирмізі (приблизно в 892 р.); “Китаб ассунан” ан-нисаї (приблизно 915 р.). Роль хадисів у формуванні догматико-правової системи ісламу. Ставлення до Суні в шіїтському середовищі: ахбари.

Рефлексивний характер хадисної літератури; дійсність і наукова критика хадисів як культурно-історичне джерело, що відображає еволюцію ісламу. Переклади збірників хадисів, сучасні методи вивчення й датування.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • Суна • Залежність Корану й Суні • Поняття “суна Пророка” • Хадис як специфічна форма 	<ul style="list-style-type: none"> • Структура хадису • “Хадисотворчість” • Школи хадисознавців • Характер хадисної літератури

Питання для самоконтролю

1. Характеристика Суні як другого після Корану джерела ісламського віровчення.
2. Проблема залежності Корану й Суні.
3. Хадис як специфічна форма трансляції знань й основа Суні.
4. Дати характеристику структури хадису (існад, матн.).
5. Боротьба традиціоналістської школи хадисознавців.
6. Наведіть класифікацію хадисів.

Теми рефератів

1. Суна.
2. Роль Суні у розвитку ісламського духовного комплексу.
3. Хадиси.
4. Хадисознавство.

Питання для обговорення

1. Суна та її роль у розвитку ісламського духовного комплексу (хадиси й хадисознавство).
2. Хадисознавство та його роль в ісламському духовному комплексі.
3. Рефлексивний характер хадисної літератури.
4. Сучасні методи вивчення й датування збірників Хадисів.

Література [19; 21; 22; 28]

Тема 8. Основні положення мусульманської догматики

Неподільність догматики й культу в ісламі. Історично сформована перевага ритуально-обрядових і морально-етичних приписів над догматикою. Поняття дин (релігія) як сукупність трьох складових: іслам (віддання себе Богові), іман (віра) і іхсан (моральна чеснота). Мусульманська богословська література жанру ‘акида (виклад й обґрунтування головних догматичних подань, правових, ритуальних й етичних норм ісламу). Основні догмати ісламу (усуль пеклдин): навчання про єдинобожжя (таухід), віра в божественну справедливість і правосуддя (‘адль), визнання пророчої місії Мухаммеда і попередніх пророків (нубува), віра у воскресіння, Судний день і потойбічний світ (ма’ад, або кийяма), вчення про імамат-халіфат (імамахіяляфа). Останній догмат як предмет бурхливої полеміки й розбіжностей між сунітами й шиїтами. Проблема інтерпретації загальних принципів ісламської віри. Перший з “п’яти стовпів віри” – шахада (ісламський “символ віри”) і пов’язані з ним два перших догмати ісламу (сповідання віри в єдиного Бога й визнання пророчої місії Мухаммеда).

Вчення про “священну війну” (джихад) як один із найголовніших обов’язків мусульман. Мусульманська інтерпретація джихада і його позаісламське трактування. Коранічні приписи стосовно джихада – основа різноманітних тлумачень концепції війни і миру в ісламі. Поняття дарунок аль-іслам – “земля ісламу”, дарунок аль-харб – “земля війни” і дарунок асульх – “земля договору”. Поглиблення концепції джихада (поняття “джихада серця”, “джихада мови”, “джихада руки” й “джихада меча”).

Основні проблеми мусульманської догматики: воля волі й приречення, гріх і гріховність віруючих (подання про “малий” – асагіра – і “тяжкий” – аль-кабіра – гріх), міра потойбічного воздаяння, Аллахові співтовариші (ширк), проблема традиції й нововведень (бид’а)

тощо. Навчання про божественну милість і справедливість. Есхатологічні подання в ісламі (потойбічний світ — ахира: рай і пекло). Вчення про ангелів і демонологія. Месіанські ідеї в ісламі: навчання про махди — мусульманського месію, провісника близького кінця світу. Махди в сунітському ісламі як “міфологічна прикраса ідеалу майбутнього” (І. Гольцір).

Іслам і доляфатум: міф про фаталізм ісламу як про його найхарактернішу ознаку. Архаїчні концепції долі й шляхи подолання фатуму в ісламі.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • Догматика й культ в ісламі • Поняття дин (релігія) • Іман • Іхсан • Інтерпретації принципів ісламської віри. 	<ul style="list-style-type: none"> • Пророча місія Мухаммеда • Основні догмати ісламу • Судний день • Потойбічний світ • Суніти • Шіїти

Питання для самоконтролю

1. Поняття мусульманської догматики.
2. Основні положення мусульманської догматики.
3. Культово-обрядові приписи ісламу.
4. Основні напрями в ісламі.
5. Основні проблеми мусульманської догматики.

Теми рефератів

1. Мусульманська богословська література.
2. Характеристика основних положень мусульманської догматики.
3. Проблема інтерпретації загальних принципів ісламської віри.
4. Вчення про божественну милість і справедливість.

Питання для обговорення

1. Вчення про “священну війну” (джихад).
2. Основні проблеми мусульманської догматики.
3. Обговорення вчення про ангелів і демонологія.
4. Месіанські ідеї в ісламі.
5. Іслам і доляфатум.

Література [15; 20; 31–35]

Тема 9. Культурообрядові приписи ісламу

Вчення про “п’ять стовпів віри” (аль-аркан аль-хамса, або аркан аль-іслам): сповідання віри (шахада), канонічна молитва (саят), піст (саум), обов’язкова милостиня (закят), паломництво в Мекку (хаджж). Порядок підготовки до молитви та її здійснення. Поняття ритуальної нечистоти (джанаба) і очищення (тахара). Заклик на молитву (азан). Особиста й колективна молитва. П’ятинична молитва. Хутба — п’ятинична проповідь та її роль в ідейно-політичній орієнтації віруючих. Додаткові й добровільні молитви. Понаст, правила його дотримання, визначення його строків і часу доби. Обов’язкова милостиня, її соціальна сутність, розмір і порядок збору. Садака як доброхотна милостиня. Егалітаристські тенденції в ісламі. Паломництво, його строки, обряди й звичаї. Ритуали хаджжу як “амальгама пережитків язичництва й нової обрядовості” (А. Масі). Культ Кааби і його корінь. Умра — мале паломництво.

Мусульманські свята. Два основних мусульманських свята: велике свято жертвопринесення (ід аль-адха; Курбан-байрам) і свято разговин (ід аль-фитр; Уразабайрам тощо) як нерозривна частина обрядів паломництва й посту. П’ятиниця (йаум аль-джум’а) — день суспільної молитви. Маулід аннабій — свято народження пророка Мухаммеда, історія його появи. Лайлат аль-кадар — ніч дарування Мухаммеду першого одкровення. Лайлат альісра’ вальмі’радж (ніч подорожі й вознесіння) — чудесна подорож Мухаммеда з Мекки в Єрусалим і його вознесіння до небесного престолу Аллаха. Суперечливі трактування легенди про піднесення Мухаммеда на небо в мусульманському богослов’ї. Обряди, що супроводжують мусульманські свята. Мусульманські обряди, пов’язані із сімейно-шлюбними взаєминами й життєвим циклом (народження дитини, обрізання, весілля, похорон тощо). Заборони в ісламі: харчові, алкоголю, азартних ігор, зображень людини й тварин, лишку (позичкового відсотка) тощо.

Культурообрядові центри ісламу. Мечеть (масджид; джами’) — багатофункціональний релігійно-культурний і просвітительський центр. Формування основних елементів мечеті та їхнє призначення (мінарет, михраб, минбар, місце для ритуальних омовінь). Поліформність традицій мусульманської архітектури. Медресе, їхні функції й програми навчання. Система передання знань у мусульманському світі. Вақфи як основне джерело існування культових установ.

Ключові поняття та терміни

• “П’ять стовпів віри” • Молитва • Ритуальна нечистота • П’ятнична молитва (Хутба)	• Ритуали хаджжу • Мусульманські свята • Обряди мусульман • Заборони в ісламі

Питання для самоконтролю

1. Система передання знань у мусульманському світі.
2. Вчення про “п’ять стовпів віри”.
3. Сповідання віри (шахада).
4. Канонічна молитва (саят).
5. Піст (саум).
6. Обов’язкова милостиня (зақят).
7. Паломництво в Мекку (хаджж)
8. Мусульманські свята.

Теми рефератів

1. Культурнообрядові центри ісламу.
2. Мечеть — багатофункціональний релігійно-культурний і просвітительський центр.
3. Система передання знань у мусульманському світі

Питання для обговорення

1. Аналогія “п’яти стовпів віри” в інших релігіях.
2. Поняття ритуальної нечистоти (джанаба) та очищення (тахара).
3. Два основних мусульманських свята: велике свято жертвопринесення (ід альдаха; Курбанбайрам) і свято разговин (ід альфитр; Уразабайрам тощо).
4. Культурно-обрядові центри ісламу.

Література [21; 23; 31]

Тема 10. Основні напрями в ісламі: фундаментальний; розкол ісламу (VII–VIII ст.)

Іслам як знаряддя політичного протиборства в халіфаті. Халіфат у період правління Османа (644–656 рр.). Піднесення Омейядів. Формування ши’а — політичного угруповання прихильників Алі ібн Аби Таліба. Аргументація на користь Алі як претендента на верховну владу — його спорідненість із засновником ісламу. Загибель Османа

(656 р.) і проголошення халіфом Алі, його боротьба з Омейядами. Битва під Сиффине (657 р.) і виокремлення харіджитів із шіїтського середовища. Протиборство шіїтів і харіджитів. Алі – “ідеальний імідж” героя ісламу і реальність. Убивство Алі (661 р.). Різні погляди про виникнення шиї як “релігійно-політичної партії” прихильників Алі. Антиомейдська опозиція. Відмова Хасану від халіфату (661 р.) і вбивство Хусайна (680 р.).

Сутність і причини фундаментального розколу ісламу, основні напрями його послідовників: суніти, шіїти, харіджити. Виникнення течії сунітів, шіїтів, харіджитів, зумовлене політичними мотивами й боротьбою за владу в мусульманській громаді. Історичне значення фундаментального розколу ісламу для долі арабо-мусульманського світу.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • Халіфат • Протиборство шіїтів і харіджитів • Виникнення шиї 	<ul style="list-style-type: none"> • Антиомейдська опозиція • Розкол ісламу • Основні напрями послідовників ісламу

Питання для самоконтролю

1. Історичне значення фундаментального розколу ісламу.
2. Сутність і причини фундаментального розколу ісламу.
3. Основні напрями послідовників ісламу.
4. Еволюція мусульманської теологофілософської думки.
5. Поняття фундаментального розколу ісламу.
6. Сунізм.
7. Шиїзм.
8. Харіджити в історії мусульманства.

Теми рефератів

1. Іслам як знаряддя політичного протиборства в халіфаті.
2. Сутність і причини фундаментального розколу ісламу, основні напрями його послідовників: суніти, шіїти, харіджити.
3. Історичне значення фундаментального розколу ісламу для долі арабо-мусульманського світу.

Питання для обговорення

1. Халіфат у період правління Османа (644–656 рр.).

2. Формування ши'а — політичного угруповання прихильників Алі ібн Аби Таліба.
3. Битва під Сиффине та її наслідки.
4. Убивство Алі (661 р.).

Література [32; 45–49]

Змістовий модуль II. Основні течії ісламу

Тема 11. Сунізм. Сунітське уявлення про державу й владу в ісламі

Сунізм — один із найпотужніших напрямів в ісламі: основні формальні ознаки належності до сунітського ісламу. Оформлення сунізму вслід за шиїзмом; негативна реакція на його становлення. Відсутність чіткого значеннєвого наповнення терміна “сунізм”, його значення при протистоянні іншим напрямам в ісламі. Множинність спільного в сунізмі й шиїзмі. Фактори, що зумовлюють інтенсифікацію сунітсько-шиїтських протиріч. “Гомогенність” сунізму: відсутність у ньому особливих “сект”.

Проблема влади в ранньому ісламі, історичні джерела. Нерозривність ісламу й політики від часу зародження мусульманської релігії. “Мединська конституція” (дустур Мадина), особливості документа (регламентація відносин між племенами, які прийняли іслам і об'єдналися в надродову громаду на основі релігії) і його значення для аналізу концепції влади в ранньому ісламі. “Мединська конституція” і практика громади-держави Мухаммеда. Зародження передумов реального поділу влади на світську й сакральну одночасно із ідеалом їх злиття та єдності. Проблема верховної влади в Корані (вища влада — прерогатива Аллаха; функція Мухаммеда — контроль за точним виконанням волі Аллаха на землі). Відсутність у Корані й Суні точних вказівок щодо форм державного устрою й механізмів регулювання діяльності мусульманської держави. Поняття “халіф” (халіфа) і “халіфат” (хиліфа). Халіф й імам. Обрання чотирьох “праведних” халіфів. Відтворення практики родового суспільства при обранні племінного вождя. Джерело права на халіфат — суверенітет громади мусульман, представленої групою сподвижників Мухаммеда. Халіфська влада при Омейядах, практика передання влади. Характер халіфату при Аббасидах (теоретично — виборний, практично — спадкоємний).

Теорія халіфату в працях сунітських правознавців. “АльАхкам асСултанійя” Алі АльМаварді (приблизно 1058 р.) і його політико-

юридична теорія як основа сунітської концепції імамухаліфату. Курайшитське походження — одна із умов вибору правителя. Виборність глави громади на підставі згоди громади або призначення попереднім імамом спадкоємця за наявності санкції громади (істикхляф, або вилайят аль'ахд). Обов'язки халіфа і його взаємини з мусульманською громадою. Критерії справедливості правителя й можливості його усунення. Погляди Абд арРахмана ібн Халдуна (1332–1406 рр.) на державу і його роль у житті мусульманського суспільства.

Відсутність зв'язку теократичної моделі влади в шаріаті з дійсністю. Розпад халіфату Аббасидів. Халіфат при Османах. Ліквідація інституту халіфату. Сунітська теорія держави в сучасному мусульманському світі.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • Сунізм • Сунітський іслам • Сунітсько-шітські протиріччя • “Секти” 	<ul style="list-style-type: none"> • Теорія халіфату • “Мединська конституція” • Громада-держава Мухаммеда • “Халіф” і “халіфат”

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте суть сунізму як одного із найпотужніших напрямів в ісламі.
2. Дайте перелік множинності спільного в сунізмі й шиїзмі.
3. Обґрунтуйте відсутність у сунізмі особливих “сект”.
4. Особливості документа “Мединська конституція” (дустур Мадина).
5. Значення “Мединської конституції” для аналізу концепції влади в ранньому ісламі.
6. Розкрийте проблему верховної влади в Корані.
7. Суть поняття “халіф” (халіфа) і “халіфат” (хіяляфа).
8. Теорія халіфату в працях сунітських правознавців.

Теми рефератів

1. Сунізм — один із найпотужніших напрямів в ісламі.
2. Множинність спільного в сунізмі й шиїзмі.
3. Сунітські уявлення про державу і владу в ісламі.
4. Сунітське богослов'я в середні віки.

Питання для обговорення

1. Сунітський іслам.
2. Основні поняття сунізму.
3. Роль сунізму в мусульманському суспільстві.
4. Сунітські уявлення про державу та владу в ісламі

Література [22–28]

Тема 12. Рух харіджитів (хаварідж) і його духовно-політичні особливості

Харіджизм — найбільш раннє в історії ісламу релігійнополітичне угруповання. Політичне підґрунтя виникнення руху харіджитів і його початкова фаза. Підпільно-терористична боротьба харіджитів з Алі й Омейядами. Соціальна база й ареали поширення харіджитського руху.

Внесок харіджитів у розробку догматичних питань, пов'язаних з теорією влади в ісламі, їхня роль як ініціаторів богословської суперечки про гріховність і суверенітет громади. Визнання “невірющим” того, хто здійснив тяжкий гріх. Концепція імаматухаліфату в харіджитській інтерпретації. Позиції “родової” демократії, обцинний характер верховної влади. Безумовна виборність глави мусульманської громади незважаючи на його походження, соціальний статус й етнічну приналежність. Питання про співвідношення релігійної совісті й політичної діяльності: головні вимоги до претендента на владу. Халіф як головна уповноважена особа громади й військовий поводитир, його права й обов'язки. Можливість одночасного існування кількох громад із правом обрання і звільнення свого керівника.

Харіджити як носії радикальних політичних настроїв і виразники зрівняльних тенденцій у соціальній сфері. Максималістський підхід харіджитів до віри (непримиренна боротьба за “чистоту” ісламу й суворе дотримання обрядовості), їхня фанатична нетерпимість до політичних і релігійних супротивників, до інакомислячих мусульман. Розкол харіджитів і виокремлення угруповань супротивників (друга половина VII ст). Азракити, ібадити, суфрити: соціальна база, ідейні розбіжності, політична активність. Виступ харіджитів проти халіфської влади. Ослаблення харіджитського руху в IX–X ст., його причини.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • Харіджизм • Рух харіджитів • Боротьба харіджитів • “Родова” демократія • Максималістський підхід 	<ul style="list-style-type: none"> • Фанатична нетерпимість • Розкол харіджитів • Азракити • Ібадити • Суфрити

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте суть харіджизму як найбільш раннього в історії ісламу релігійнополітичного угруповання.
2. Політичне підґрунтя виникнення руху харіджитів.
3. Обґрунтуйте підпільно-терористичну боротьбу харіджитів.
4. Ареали поширення харіджитського руху.
5. Обґрунтуйте концепцію імамату-халіфату в харіджитській інтерпретації.
6. Халіф як головна уповноважена особа громади й військовий поводир, його права й обов'язки.
7. Харіджити як носії радикальних політичних настроїв.
8. Ослаблення харіджитського руху в IX–X ст., його причини.

Теми рефератів

1. Рух харіджитів (хаварідж) і його духовно-політичні особливості.
2. Духовно-політичні особливості руху харіджитів.
3. Внесок харіджитів у розробку догматичних питань.
4. Халіф як головна уповноважена особа громади й військовий поводир.

Питання для обговорення

1. Обґрунтуйте поняття “харіджизм”.
2. Роль харіджитів як ініціаторів богословської суперечки про гріховність і суверенітет громади.
3. Головні вимоги харіджитів до претендента на владу.
4. Розкол харіджитів і виокремлення угруповань супротивників (друга половина VII ст.).

Література [27; 31; 39; 42]

Тема 13. Еволюція шиїтського напрямку в ісламі: догматика і ритуал

Ранньошиїтський рух (друга половина VII — початок VIII ст.) і передумови зародження численних догматичних шкіл і “сект” шиїзму. Невдача внутрішнього курсу Алі, розбіжності всередині алідського роду й відсутність власного ідейного джерела. Історична роль шиїтської громади у VIII ст.: участь шиїтів у “аббасидській революції”; їхнє розмежування з ранніми аббасидами. Розкол серед шиїтів на “помірних” і “крайніх”. Конфлікт у визначенні релігійнополітичного лідерства як основи диференціації шиїзму. Алідськоаббасидські взаємини. Боротьба шиїтів за повернення влади нащадкам Алі. Успіхи шиїтів на політичному ґрунті. Шиїтські державні утворення в IX–XI ст. Позиції шиїзму й шиїтські громади в епоху середньовіччя, нового часу, у сучасному світі.

Култ мучеництва Алі й Хусайна як каталізатор перетворення шиїзму на релігійну течію. Становлення доктринального комплексу шиїтів. Інтенсивна розробка шиїтської концепції влади й держави у VIII ст. Множинність полемічних проалідських праць, що обґрунтовували право “сімейства Пророка” в особі Алі і його нащадків на верховенство в мусульманській громаді. Формулювання основних положень шиїтської доктрини влади (початок X ст.), наступний процес кодифікації шиїтської догматики, поглиблення її філософського обґрунтування.

“Серцевина” шиїтського релігійного вчення — доктрина верховної влади (імамат), її теологофілософська інтерпретація. “Божественна” природа влади й спадкоємний принцип її передачі, заснований на спорідненості з Пророком. Імами з роду Алі як єдино законні й повноважні представники Аллаха на землі. Імамат як продовження пророцтв. Непогрішність імамів, авторитет їхнього вчення і необхідність беззастережної покори їм. Імамат як важлива космічна сила, еманация предвічного божественного світла. Імами як власники таємного сакрального знання. Широка амплітуда інтерпретації доктрини імамату в шиїзмі. Віра шиїтів помірного напрямку в “імама цього часу”. Пряме обожнювання Алі та його нащадків у середовищі “крайніх” шиїтів. Три форми обожнювання: зухур (“прояв”), іттихад (“єднання”) і хулюль (“втілення”). Завершення розробки вчення про імамат після фізичного припинення визнаного ряду імамів. Теорія зупинки, переривання імамату, вчення про “схованого імама”. Месіанські ідеї

в шийтському ісламі. Віра в з'яву “прихованого” імама, який поверне потоптані права боговибраному роду Алі й відновить на землі справедливість. Шийтські релігійні авторитети як посередники між імамом і громадою в період очікування пришестя махди.

Шийтське тлумачення Корану (та'виль). Шийтський священний переказ (ахбари), його зміст. Статус і авторитет муджтахіда. Подібне і відмінне в догматиці “помірних” шийтів і сунітів. Принцип “розсудливого укривання своєї віри” (такійя). Інститут тимчасового шлюбу (мут'а, сига). Ідея величі страждань за віру: місце культу мучеництва в шийзмі. Паломництво до святих місць шийтів (Неджеф, Кербела, Мешхед, Кум та ін.). Ашура – жалоба за Хусайном і супровідні церемонії.

Ключові поняття та терміни	
<ul style="list-style-type: none"> • Ранньошийтський рух • Позиції шийзму • Роль шийтської громади • Доктрина Імамат • Месіанські ідеї • Священний переказ Ахбари 	<ul style="list-style-type: none"> • “Помірні” шийти • “Крайні” шийти • Зайдити • Імамита • Гулати • Кайсанита

Питання для самоконтролю

1. Еволюція шийтського напрямку в ісламі: догматика і ритуал.
2. “Помірні” шийти (зайдити й імамита).
3. “Крайні” шийти і їхня роль у середньовічній ісламській історії.
4. Ісмаїліти в історії мусульманства.
5. Сунітське богослов'я в середні віки.
6. Роль сунізму в мусульманському суспільстві.

Теми рефератів

1. Еволюція шийтського напрямку в ісламі.
2. Роль шийзму в мусульманському суспільстві.
3. Роль “крайніх” шийтів у середньовічній ісламській історії.

Питання для обговорення

1. Розкрийте суть шийтського тлумачення Корану.
2. Охарактеризуйте “серцевину” шийтського релігійного вчення.
3. Шийтський священний переказ (ахбари), його зміст і роль у мусульманському суспільстві.

4. Розкрийте ідею величі страждань за віру в шійзмі.
5. Зайдити: етапи релігійно-політичної історії.
6. Доктрини кайсанитів і їхній вплив на догматичне вчення шіїтського ісламу.

Література [35; 37; 45; 49]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Арабская* средневековая культура и литература. — М., 1978.
2. *Бартольд В. В.* Работы по истории ислама и арабского халифата. — М., 1966. — Т. 6 [работы: “Ислам”; “Теократическая идея и светская власть в мусульманском государстве”; “Халиф и султан”; “О Мухаммеде”].
3. *Беляев Е. А.* Арабы, ислам и арабский халифат в раннее средневековье. — М., 1966.
4. *Беляев Е. А.* Мусульманское сектанство (исторические очерки). — М., 1957.
5. *Бертельс Е. Э.* Избр. труды. Т. 3. Суфизм и суфийская литература. — М., 1965.
6. *Большаков О. Г.* История халифата. — Т. 1. Ислам в Аравии 570–633. — М., 1989; Т. 2. Эпоха великих завоеваний 633–656. — М., 1993; Т. 3. Между двух гражданских войн 656–696. — М., 1998.
7. *Гольдциэр И.* Лекции об исламе. — СПб., 1912.
8. *Гольдциэр И.* Культ святых в исламе. — М., 1938.
9. *Гольдциэр И.* Ислам. — СПб., 1911.
10. *Грюнебаум, фон Г. Э.* Основные черты арабо-мусульманской культуры. — М., 1981.
11. *Еремеев Д. Е.* Ислам: образ жизни и стиль мышления. — М., 1990.
12. *Ислам.* Энциклопедический словарь. — М., 1991.
13. *Кирабаев Н. С.* Социальная философия мусульманского Востока. (Эпоха средневековья). — М., 1987.
14. *Климович Л. И.* Книга о Коране, его происхождении и мифологии. — М., 1986.
15. *Коран* / Пер. и коммент. Н. О. Османова. — М., 1995.
16. *Кньш А. Д.* “Суфизм”, Ислам. Историографические очерки. — М., 1991.
17. *Крымский А. Е.* Лекции по Корану. — М., 1902.

18. *Аль-Маргинани*. Ал-Хидайа. Т. 1–4. — Ташкент, 1893.
19. *Массе А.* Ислам. Очерки истории / Пер. с фр. — 3-е изд. — М., 1982.
20. *Медников Н. А.* Палестина от завоевания ее арабами до крестовых походов по арабским источникам. Т. 1. Исследование. — СПб., 1903; Т. 2. Приложения. — СПб., 1897.
21. *Мец А.* Мусульманский ренессанс / Пер. с нем. — М., 1966.
22. *Мусульманский мир 950–1150.* — М., 1981.
23. *Мусульманское право* (структура и основные институты). — М., 1984.
24. *Панова В. Ф., Вахтин Ю. Б.* Жизнь Мухаммада. — М., 1990.
25. *Петрушевский И. П.* Ислам в Иране в VII–XV вв.: Курс лекций. — Л., 1966.
26. *Пиотровский М. Б.* “Мухаммад. Пророки, лжепророки, кахины”, Ислам в истории народов Востока. — М., 1981.
27. *Пиотровский М. Б.* Южная Аравия в раннее средневековье. Становление средневекового общества. — М., 1985.
28. *Пиотровский М. Б.* *Коранические сказания.* — М., 1991.
29. *Проблемы арабской культуры.* — М., 1987.
30. *Прозоров С. М.* “Правоверие” и “заблуждение” в раннем исламе // Восток. — 1991. — № 6.
31. *Резван Е. А.* “Коран и коранистика”, Ислам. Историографические очерки. — М., 1991.
32. *Сагадеев А. В.* Восточный перипатетизм. — Нью-Йорк, 2000.
33. *Сагадеев А. В.* Классики арабо-мусульманской философии в переводах А. В. Сагадеева. Т. 1–2. — Нью-Йорк, 2000.
34. *Семенова Л. А.* Из истории Фатимидского Египта. Очерки и материалы. — М., 1974.
35. *Семенова Л. А.* *Салах ад-Дин и мамлюки в Египте.* — М., 1966.
36. *Средневековая арабская философия.* Проблемы и решения. — М., 1998.
37. *Соловьев В. С.* Магомет, его жизнь и религиозное учение // В. С. Соловьев. Собр. соч. — Т. 7. — СПб., (1892–1897).
38. *Строева Л. В.* Государство исмаилитов в Иране в XI–XIII вв. — М., 1978.
39. *Суфизм в контексте мусульманской культуры.* — М., 1989.
40. *Сюкияйнен Л. Р.* Мусульманское право. Вопросы теории и практики. — М., 1986.

41. *Тримингэм Дж. С.* Суфийские ордены в исламе / Пер. с англ. — М., 1989.
42. *Фильштинский И. М.* История арабской литературы V — начало X в. — М., 1985.
43. *Фильштинский И. М.* История арабов и халифата (750–1517 гг.). — М., 1999.
44. *Фильштинский И. М., Шидфар Б. Я.* Очерки арабо-мусульманской культуры (VII–XII вв.). — М., 1971.
45. *Халидов А. Б.* Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. — М., 1985.
46. *Хрестоматия по исламу* / Пер. с араб. — М., 1994.
47. *Шах, Идрис.* Суфизм. — М., 1994.
48. *Шиммель А.* Мир исламского мистицизма / Пер. с англ. — М., 1999.

Додаткова

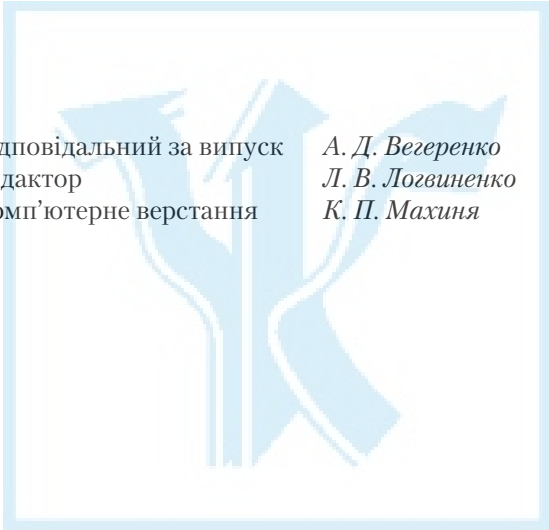
1. *Фильштинский И. М.* История арабов и халифата (750–1517 г.). — М., 1999.
2. *Фильштинский И. М., Шидфар Б. Я.* Нариси арабо-мусульманської культури (VII–XII вв.). — М., 1971.
3. *Фролова Е. А.* Проблемы веры и знания в арабской философии. — М., 1983.
4. *Халидов А. Б.* Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. — М., 1985.
5. *Bractann M. M.* The Spiritual Background of Early Islam. Studies in Ancient Arab Concepts. — Leiden, 1972.
6. *Brice W. C. (ed.).* The Historical Atlas of Islam. — Leiden, 1981.
7. *The Cambridge History of Islam.* Vol. 1A. — The Central Islamic Lands from PreIslamic Times to the First World War. — Cambridge, 1985; Vol. 2B. Islamic Society and Civilization. — Cambridge, 1986.
8. *ChambertLoir H.; Guillot C. (éd.).* Le Culte des saints dans le monde musulman. — P., 1995.
9. *The Encyclopaedia of Islam.* 1st edn, Leiden, 1913–1942; 2nd edn, Leiden, 1960 —; CDROM edition, 9 vols. (A–S). — Leiden, 1999.
10. *Esposito J. L. (ed.).* The Oxford Encyclopaedia of the Modern Islamic World. 4vols. — N.Y., 1995.
11. *Fakhry M.* A History of Islamic Philosophy. — N.Y., 1983.
12. *Gibb H. A. R.* Mohammedanism. — N.Y., 1962.

13. *Gibb H. A. R.; Kramers J. H. (eds.)*. Shorter Encyclopaedia of Islam. – Ithaca, 1974.
14. *Gramlich R.* Die schiitischen Derwischorden Persiens. T. 1–3. – Wiesbaden, 1965–1981.
15. *Grunebaum, G. E. von*. Muhammadan Festivals. – L., 1976.
16. *Hodgson M. G. S.* The Venture of Islam. Vol. 1. The Classical Age of Islam; Vol. 2. The Expansion of Islam in the Middle Periods; Vol. 3. The Gunpowder Empires and Modern Times. – Chicago, 1974.
17. *Jong F., De; Radtke B. (eds.)*. Islamic Mysticism Contested. Thirteen Centuries of Controversies and Polemics. – Leiden, 1999.
18. *Keddie N. R. (ed.)*. Scholars, Saints and Sufis. Muslim Religious Institutions in the Middle East since 1500. – Berkeley, 1972.
19. *Knish A.* Islamic Mysticism. A Short History. – Leiden, 2000.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	3
Самостійна робота за окремими модулями та темами дисципліни “Ісламознавство”.....	3
Список літератури.....	26

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
Редактор *Л. В. Логвиненко*
Комп'ютерне верстання *К. П. Махinya*

Зам. № ВКЦ-3795

Підп. до друку 18.11.08. Формат 60×84/₁₆. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,74. Обл.-вид. арк. 15,9. Наклад 30 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП “Видавничий дім “Персонал”
03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК 3262 від 26.08.2008 р.*